

СОЦІОКУЛЬТУРНА МАТРИЦЯ НОРМ СЕКСУАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ЯК ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ ПРАВОВИХ ЗАСАД

Олег СИНЕОКИЙ

Copyright © 2006

Наукова проблема та аналіз останніх досліджень з неї. Проблема визначення *насильницького злочину*, який учиняється на сексуальному підґрунті, має багатоаспектний вимір, а тому в усі часи до неї була привернута особлива увага науковців різних дисциплін. Та й саме поняття в суспільній свідомості, у пізнанні його різних форм і рівнів характеризувалося з погляду того світогляду, в полі зору котрого воно висвітлювалося. Так, визначення сексуального злочину в релігійних догматах має специфічний характер і поєднується з гріховністю, хоча не будь-яка гріховність розуміється як злочинність, тому що всі люди за релігійними канонами – грішні, але не всі є злочинцями. З цього погляду сексуальним злочином вважалось порушення певних божих заповідей незалежно від того, відбувалося це в думках людини чи виявлялося у її діях.

Для соціології і правової науки в аналізованому тут вимірі загальним є суспільна оцінка статевої взаємовідносин між людьми. Хоча при цьому соціологія оперує загальними категоріями, а правознавство ці поняття наповнює конкретним змістом. Юридична наука, зокрема кримінологія, в оцінці різнопланової статевої негативної поведінки особи диференціює її з допомогою різних категорій. Наприклад, говориться про антисуспільну, аморальну, протиправну, девіантну, антисоціальну і, врешті-решт, злочинну (кримінальну) поведінку. У філософсько-правовому аспекті будь-яка антисуспільна поведінка, котра посягає на гендерну та статево недоторканність, шкодить як окремій особі, так і суспільству в цілому. І це зрозуміло чому, адже такими негативними сексуальними діями руйнується суспільна мораль. Антисус-

пільна поведінка – найширше поняття, що сутнісно охоплює всі названі вище поняттєві інваріанти, що, своєю чергою, можуть бути по-різному охарактеризовані згідно з настановами тієї чи іншої галузі права або моралі. Антисуспільна статева поведінка – це така система дій, що не відповідає чинним у даному суспільстві соціальним нормам і спрямована проти них, а тому передбачає покарання. Її різновидом є асоціальна статева поведінка, притаманна окремим прошаркам населення. Це – певний спосіб життя, який виходить за межі асоційованого співжиття людей, у котрому переважають фізіобіологічні чинники – пияцтво, наркоманія, проституція тощо. Важко визначити, яку саме – значну чи незначну – шкоду останні завдають суспільству, руйнуючи його підвалини, а тому всіляко забороняються.

Біологічна сексологія розкриває фундаментальні передумови, детермінанти й компоненти сексуальної поведінки й мотивації на рівні індивіда, пари та популяції. Оскільки сексуальна поведінка не зводиться до репродуктивної біології і є поліфункціональною та багаторівневою, то жодна біологічна дисципліна зокрема, ані всі вони разом узяті, не можуть претендувати на всебічне пояснення. Генетичні, нейрофізіологічні, психогормональні та інші спеціально-наукові теорії й підходи не виключають один одного, а межі правомірності кожної чи кожного неможливо встановити апріорно; вони прояснюються і змінюються у процесі розвитку науки, на основі зіставлення й критичного аналізу даних, одержаних різними науками.

Складнішим є питання визначення девіантної чи збоченої статевої поведінки. До цього часу залишається певна плутанина у її тлумаченні.

Під девіантною поведінкою розуміється діяльність, що не відповідає встановленим в даному конкретно-історичному суспільстві нормам і типам. Це – досить широке визначення, в яке закладено і те, що може бути назване сексуальним злочином, і те, що інтерпретується як аморальна поведінка, і те, що артикулюється як суспільне благо, котре сприяє збагаченню культурного надбання соціуму. Тому із світоглядної позиції треба розрізнити позитивну поведінку, яка має відхилення, й власне негативну. На думку О. Микитчика, з філософсько-правового погляду поняття антисуспільна, асоціальна і девіантна типи поведінки є системою однорідних понять, які з різного боку характеризують одне і те ж явище – аномалію суспільного життя [6, с. 26].

Якщо ж девіантна поведінка спрямована на усунення із суспільних підвалин реакційних, консервативних традицій, котрі визначають статеву норму, сприяють застою і перешкоджають поступально-прогресивному розвитку суб'єктного довкілля, то, звичайно, така поведінка є позитивною, хоча вона в окремих випадках може передбачати кримінальну відповідальність. Негативною ж поведінкою з відхиленням буде така, яка руйнує прогресивні, гуманістичні тенденції розвитку суспільних відносин, гальмує цивілізаційні процеси, підриває основний устій суспільства. Не менш важливу роль у підході до визначення поняття сексуального злочину відіграє визначення аморальної та протиправної поведінки [див. 12; 14]. Здавалося б, немає будь-яких труднощів у визначенні цих термінів, адже аморальна поведінка – це та, яка не відповідає чинним у даному суспільстві моральним нормам, а протиправна – правовим.

Загальне і відмінне у цих поняттях визначається взаємозв'язком моралі і права як форм суспільної свідомості. Мораль зумовлює право, засадниче наявна в суспільстві, визначаючи сутність людської природи на відміну від тваринного світу. Мораль робить людину людиною й історично існує у вигляді традицій і звичаїв, тому більш стійка у часі, її історична мінливість має відтінок консервативності. Право ж, зокрема кримінальне, виникає пізніше і в письмовій формі фіксує те, що набуто людством у культурно-цивілізаційному процесі. Якщо мораль – це природно самобутній компонент життя людини, то право – культурний феномен, котрий створений людьми задля гуманізації суспільних відносин. Звідси, власне, й походить

взаємозв'язок протиправної та аморальної поведінки. Не будь-який аморальний учинок, який здійснюється на сексуальному ґрунті, може бути протиправним, оскільки не підпадає під регулятивний зміст норм права. У той же час протиправна статева поведінка може бути як аморальною, так і морально виправданою (ненасильницьке мужолозтво, лесбійство тощо). Правова норма, що є більш усталеною, не може враховувати всю різноманітність сексуально зафарбованих ситуацій, у які потрапляє людина. Не правова, а саме моральна норма відіграє роль рушійної сили у статевій поведінці людини, оскільки остання живе не тільки розумом, на який посилається правова норма, а першочергово – почуттями, емоціями і головне – мотивами, котрі визначаються її реальним моральним світоглядом [11; 13]. Юридична норма – це розумове встановлення регуляції міжособистих, у т. ч. статевих, відносин. Моральні ж норми, що регулюються міжстатеві та внутрішньостатеві стосунки, виховуються у процесі соціологізації з дитинства. Правова норма впливає на формування моральних принципів людини, але вона стає дієвою у повсякденній поведінці тоді, коли з насильства перетворюється у звичку.

Теорії злочинності і девіантності при розгляді причин відповідних явищ, на переконання А. Нікітіна, щораз спрямовуються до аналізу соціальних норм [7, с. 46]. Але В. Бачінін висловлює твердження, що потреба відхилитися від норм, порушувати заборони вкорінена у самій людській природі, тому завдання укладається не тим, щоб позбутися цієї потреби, а тим, щоб створювати найкращі соціальні умови і передумови для її позитивних трансформацій у цивілізовані форми [2, с. 73].

Зрозуміло, що як соціальні норми, так і міра їхньої корисності є засобом встановлення і відновлення соціальної справедливості. Ця позиція дала змогу Т. Шипуновій висловитися з приводу порушення соціальної справедливості як найбільш загальної причини, яка у кожному окремому випадку конкретизується через більш окремі феномени [19, с. 112]. Водночас С. Савчук та інші соціологи схиляються до того, що зміст і цілісність людини визначаються не стільки її природними, скільки соціальними рисами і властивостями [10, с. 31]. Останні домінують зумовлюють поведінку людини в суспільстві. Ця думка заслуговує теоретичного і фактологічного схвалення.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Протиправна поведінка – це та, яка суперечить ustalеним у даному суспільстві юридичним нормам і передбачає певну міру покарання – кримінальну відповідальність. Причому може не зазнавати морального осуду. Так, юридична відповідальність за сексуальні злочини протягом історії людства завжди знаходилася поміж двох протилежних полюсів: з одного боку – її кримінально-правова заборона, з іншого – повний дозвіл, тобто відсутність будь-яких заборон. Цивільно-правова, адміністративна, дисциплінарна відповідальність за будь-які види з цього кола вчинків ніколи не застосовувалися. Проте, за відсутності кримінально-правових заборон, за певні види статевої поведінки у конкретно-історичні періоди існував й існує донині моральний осуд.

Отже, кримінальний закон може бути як моральним, так і аморальним, що залежить від ступеня культурно-історичної гуманізації суспільства, діючих у ньому уявлень про зміст добра, порядності і справедливості. Що ж стосується поняття насильницького злочину, який учиняється на сексуальному ґрунті, то його зміст є адекватний реальним діям насильника [11; 12; 14]. Такий злочин – водночас і антисуспільний, і асоціальний, і збочений, і аморальний, і протиправний. Сексуальний злочин – правопорушення, яке завжди є злочином, хоча не всіяке правопорушення вважається злочинним. Саме поєднання суспільної небезпеки із законодавчою кримінальною базою може характеризувати правопорушення як злочин. Кримінальний закон створюється людьми і для людей, а саме поняття сексуального злочину має конкретно-історичний зміст, що знаходить відображення в кримінальному кодексі. Будь-які філософські міркування про “злочин узагалі” мають абстрактні виміри і є світоглядним “компасом” культурно-цивілізаційного розвитку суспільства.

Термінологічне словосполучення “насильницький злочин, який вчиняється на сексуальному підґрунті”, походить від таких основних складових, як “насильство”, “зло”, “чин” (тобто чинити), “секс” (тобто стать), “підґрунтя” (основа, базис, опертя). Отже, цей термін можна розуміти як насильно (супроти волі або без згоди) чинити зло, яке базується на сексі (тобто на статевих потребах, бажаннях). Проте на різних етапах суспільно-історичного розвитку добро і зло як фундаментальні категорії трак-

туються по-різному: в одних народів певна сексуальна поведінка вважається злом, в інших – благодіянням. У нашій культурі насильницький сексуальний злочин – це конкретний учинок, за який передбачено покарання. Ускладнення сексуальних заборон відображає процес індивідуалізації та персоналізації відповідних міжстатевих стосунків. У певному розумінні його можна вважати продовженням біологічної еволюції.

Давні культурні заборони диференціювали права та обов’язки різних соціальних категорій людей, не надаючи значення їхній індивідуальності, яка усвідомлювалася й проявлялася через порушення цих правил. Отже, нормативну культуру суспільства треба вивчати конкретно. Ендогенні чинники психосексуального розвитку й поведінки неможна зрозуміти окремо від середовищних і ситуативних. Якщо це правомірно стосовно тварин, то суто біологічне пояснення людської сексуальності безпідставне.

Правові норми не можуть повністю регулювати статево поведінку, а лише зумовлюють її межі і перебувають під соціальним і культурним контролем. Причому в різних народів і в різних країнах існує своя традиція боротьби з даним злом і, відповідно, вироблені адекватні форми його правонормативного запобігання. Запобіжні заходи адміністративного характеру блокують переростання потенційних носіїв злочинності у криміналітет, а також обмежують можливість поширення їхнього злісного впливу на суспільство. Особливе значення тут має вивчення соціальних передумов, які сприяють трансформації особистості злочинця на різних історичних етапах розвитку суспільства. Соціальні погляди на сексуальні злочини, а відтак і відповідальність за них, не були однаковими в історії кримінального законодавства різних країн світу.

У розвитку людського суспільства прийнято виділяти такі основні епохи: 1) стародавній світ (IV тис. до н.е. – V ст. н.е.); 2) середні віки (V ст. н.е. – XVII–XVIII ст.); 3) новий час (XVII–XVIII ст. – 1918 р.); 4) новітній час (1918 р. – 2000 р.) [8, с. 17, 43, 68, 79]. Кожна з цих епох являє собою певний відрізок часу, що відображає якісну своєрідність відповідного фрагмента історичного процесу, будучи обмеженим більш-менш точними хронологічними рамками. На нашу думку, підходять вони і для історико-правового розгляду проблеми особи сексуального злочинця, оскільки тут за основу беруться не формаційні, себто суто економічні межі, а низка різних факторів. Відтак

доречно розглянути таку соціально-правову періодизацію сексуальної злочинності в цілому та особи злочинця як головного діяча досліджуваного негативного соціального явища. Очевидно, що така періодизація є умовною. Її часові рамки можуть бути визначені й інакше, що потребує окремого вивчення проблеми розвитку соціально-правових поглядів на сексуально-насильницьку злочинність.

Приписи сексуальної культури завжди неоднорідні й неоднозначні. Тому вивчаючи сексуальні норми й заборони, треба враховувати, ким, кому, що, з ким, наскільки й чому саме заборонено. Як показує історичний огляд проблеми, кримінально-правові заборони, що стосуються чоловіків, можуть не поширюватися на жінок і навпаки. З цього приводу І. Кон зазначає, що відповідні норми не лише різні для чоловіків і жінок (подвійний стандарт), а й суперечливі [5, с. 99]. Отож поведінкові й вербальні заборони завжди співвідносяться з певним соціально-історичним контекстом.

За прийнятою логікою міркувань найзагальнішим принципом класифікації культур за типом їх статевої моралі (див. етнографічну літературу) є такий поділ: а) антисексуальні (репресивні) – суворі та б) просексуальні (пермісивні) – терпимі. Яскравим прикладом репресивної антисексуальної моралі в історії людства було середньовічне християнство, котре ототожнювало сексуальність із гріхом, а також деякі інші давні народності.

Отже, ставлення до сексуальності залежить від загальних властивостей способу життя та конкретної культури. Остання не просто забороняє чи дозволяє ті чи інші прояви сексуальності, вона визначає їхню соціальну, етичну й естетичну цінність. Звідси зрозуміло, що диференціювання сексуальних переживань і способів їх символізації – продукт тривалого історичного розвитку.

Першими відомими джерелами знання про ставлення до сексуальності в найдавніших культурах є наскальні малюнки раннього і пізнього палеоліту (1 млн. – 8 тис. років до н.е.), а також міфи і культи сьогоднішніх примітивних культур. І перші, і другі містять символіку багатьох сучасних уявлень. Наприклад, зображення жінки з фалосом, численні міфи і перекази про двостатевих істот, що майже в усіх джерелах були символами родючості й так чи інакше знаходять висвітлення у більш пізніх обговореннях проблем андрогінії.

Появі сім'ї у її сучасному значенні передували довгий період інших форм відносин між статями, і першим зародком родини було викрадення дружин з чужого племені. Ще Ф. Енгельс стверджував, що існував первісний стан, коли всередині племені панували необмежені статеві зв'язки, так що кожна жінка належала кожному чоловікові і так само кожен чоловік – кожній жінці [17, с. 35]. Тобто обмеження щодо неупорядкованих статевих зносин не мали тоді сили. Першим ступенем родинності була кровоспоріднена сім'я, де шлюбні групи поділялися за поколіннями, що виключало подружні права та обов'язки тільки між предками і потомками, а статевий зв'язок брата і сестри був звичним явищем [17, с. 40]. Другий крок полягав у забороні статевого зв'язку між братами і сестрами, він був ще важливішим і вилився у створення нового типу сім'ї – пуналуальної, характерною рисою якої було те, що певна кількість сестер були спільними жінками своїх чоловіків, з яких виключалися їхні брати [17, с. 42].

У подальшому соціально-історичному розвитку, на рубежі між дикунством і варварством, при зростаючій заплутаності шлюбних заборон, групові шлюби ставали неможливими і витіснялися парною сім'єю, де чоловік живе з однією жінкою, але так, що багатоженство і порушення вірності лишаються лише його правом [Там само, с. 48]. Моногамна сім'я виникає з парної на рубежі між середнім і вищим ступенем варварства, а з її перемогою пов'язують настання епохи цивілізації. Вона характеризується більшою міцністю шлюбних зв'язків. У стародавньому людському шлюбі, де жінок насильно викрадають або купують, тримають у заперті, сексуальної свободи вибору немає [5, с. 108]. За силою звичаю право на подружню невірність належить чоловікові, але вже з певними обмеженнями. Так, наприклад, йому забороняється приводити коханку в свій дім [17, с. 61]. Прихильники сексуальної концепції вважають, що головним чинником зародження суспільства є позасезонний характер розмноження людини та її задоволення від статевого акту. Це надає процесові народження спонтанності, позаконтрольності, непередбачуваності. Тому природна потреба контролю за народжуваністю зумовила виникнення норм, які регулювали сексуальні відносини. А постійний розвиток регулятивних норм, як зазначають В. Гордяненко та інші, стимулював еволюцію общин, зумовивши з часом поширення соціальної

організації [16, с. 117]. За І. Коном, сексуальна субкультура обмежується біологічною природою людини і внутрішньою послідовністю й логікою розвитку культури, де завдяки заборонам суспільство уніфікує поведінку своїх членів [5, с. 99]. Основну ідею виникнення моногамії В. Паніотто сформулював так: індивідуальне статеве кохання, набуваючи соціально-автономної нормативності, саме забезпечує свій захист [9, с. 168].

Таким чином, шлюб є історично змінною соціальною формою стосунків між чоловіком і жінкою, через яку суспільство впорядковує й санкціонує їхнє статеве життя, встановлює взаємні права та обов'язки. А сім'я утворюється як більш складна система – як соціальний інститут і мала соціальна група, котра має історично визначену організацію, члени якої пов'язані родинними стосунками і взаємною моральною відповідальністю [16, с. 452]. І саме сім'я, як слушно зауважує В. Бергер, – є інститутом, який створює культуру [3, с. 93]. Отож існують підстави для розуміння, що гендерна концепція заснована на аналізі розподілу соціальних ролей між особами жіночої та чоловічої статей. Відповідно до того, що жінка володіє біологічною монополією на відтворення роду, значущість чоловіка значно менша і сутнісно зведена до обслуговування процесу відтворення.

У світовій художній, психологічній і кримінологічній літературі дістали, як наголошують Ю. Александров та інші науковці, надмірного поширення твердження про особливу мстивість жінок, які кохали чоловіка й були ним зражені [1, с. 195]. Такі історичні й літературні приклади відомі, проте не можна вважати, що вони є типовими. Так, іноді жінки з істеричними реакціями вважають своїх чоловіків (або коханців) особистою власністю. Їхня зрада спонукає жінок до помсти. Однак абсолютну більшість останніх цивілізація і страх перед відповідальністю відвертають від злочину. Що ж до випадків помсти покинутих жінок, то їхні діяння називають "синдромом Медей" [Там само, с. 195]. Як пише А. Білецький, у грецьких міфах є пережитки сивої давнини: відгуки ритуального людоджерства (канібалізму), мотиви кровозмісних зв'язків (інцестів), розповіді про вбивства дітьми батьків і батьками дітей, братовбивчі поєдинки, людські жертвопринесення, гомосексуалізм, ритуальне скотолозтво тощо [15, с. 8]. Але всі ці прояви епохи первісної дикості засуджуються міфотворцями, які керуються гуманною мораллю.

Відомо, що такий соціальний феномен, як проституція, має тривалу історію. Так, віддаватися за гроші було спочатку релігійним актом; це відбувалося у храмі богині любові, і гроші йшли у його скарбницю. Геродули Анаїтіс у Вірменії, Афродіти в Коринфі, а також релігійні танцівниці індійських храмів, так звані баядерки, були першими повіями. Віддаватися стороннім чоловікам стало долею тільки цих жриць. В інших народів гетеризм походить від сексуальної волі, котра надавалася дівчатам до шлюбу, а тому є пережитком групового шлюбу. З виникненням майнової нерівності, тобто на вищому щаблі варварства, поряд з рабською працею, з'являється і наймана, й одночасно як її супутник – професійна проституція вільних жінок поряд із узаконеним примусом рабниць віддаватися чоловікам. В. Христенко зазначає, що спадок групового шлюбу цивілізації подвійний, як подвійне та внутрішньо суперечливе усе, що породжено цивілізацією: з одного боку – моногамія, а з іншого – гетеризм, причому разом із радикальною формою – проституцією [18, с. 115]. Звідси висновок: гетеризм – це такий самий суспільний інститут, як і всілякий інший; він забезпечує подальше існування розгнужаної сексуальної волі – на користь чоловіків.

Діяльність людей на ранніх етапах історії мотивувалася в основному інстинктивними спонуканнями, як в усіх біологічних істот. З подальшим розвитком людської психіки мотиви діяльності здобували більш усвідомлений характер [4, с. 301]. У сьогоденному підсумку найжорсткіше карається порушення табу в традиційних та архаїчних суспільствах і законів – у сучасних, розвинених. У традиційних і теократичних соціумах порушення шлюбних канонів прирівнюється до зради релігійних настановлень та образи божества. Менш дисципліноване суспільство карає за нехтування моральних норм, що не формалізовані у вигляді законів, у т. ч. таких, як сексуальна розпуста, але без карного покарання.

Соціальні санкції можуть бути формалізованими і неформалізованими. За процедурою перші – зрегламентовані законами, інструкціями й іншими офіційними нормативними документами, другі зреалізуються під час неформального спілкування людей (насамперед, це моральний осуд чи похвала) [Там само, с. 335]. Низка соціальних заборон інтерналізовані настільки глибоко, що можливість їх порушення далеко витіснена в несвідоме. У нормальної людини

не може виникнути думка вступити у сексуальні зносини з матір'ю чи сестрою, хоча й з меншим ступенем однозначності – з особою однієї статі. Такі глибокі заборони являють собою психологічне табу, що має соціальну природу. Адже в доісторичних суспільствах найбільш раннього періоду існування людства табу на кровозмішення не було. Воно виникло у процесі соціального розвитку і диференціації [Там само, с. 334]. Навіть у наш час усе ще є племена, де інцест є нормою життя. У цих племенах існують родові родини, які підтримують сексуальний зв'язок кровних родичів [18, с. 116].

Отже, є підстави вважати, що якщо в традиційному суспільстві всі інститути характеризувалися твердою аскриптивністю (однозначністю), що допускає гранично низький рівень індивідуальної волі у приписуванні статусів і норм поведінки, то в сучасному суспільстві соціальна регламентація, здійснювана інститутами, має набагато більш м'які форми і допускає високий ступінь варіабельності сексуальних стосунків між чоловіком і жінкою та одностатевими парами.

ВИСНОВКИ

1. Соціокультурний підхід у сексології охоплює широке й досить різноманітне коло досліджень, в основі яких знаходяться такі принципи: 1) сексуальна поведінка й мотивація – не біологічні, а соціокультурні явища; 2) вихідна одиниця дослідження – не індивід і не подружжя чи інша пара, а соціальне ціле; 3) сексуальна поведінка й настановлення індивідів похідні від соціонормативної культури суспільства, яка, своєю чергою, залежить від його соціальної структури та способу життя; 4) окремі елементи сексуальної культури, норми сексуальної поведінки та інші, з одного боку, вкорінені в біологічному спадку людини, а з іншого – спричинені внутрішньою логікою й послідовністю культури як системного цілого; отож сексуальна культура в цілому – суто соціальне явище; 5) хоча сексуальна культура різних людських суспільств має спільні компоненти, все ж вона дуже різноманітна й історично мінлива; звідси впливає потреба у її порівняльно-історичному дослідженні, що інтегрує дані соціології, етнографії, соціальної історії, історичної психології, історії держави і права, етології та мовознавства; 6) різні соціальні групи й верстви того ж самого суспільства можуть істотно відрізнятися за своїми настановленнями

та поведінкою; цим зумовлюються статеві, вікові, соціо професійні, етнічні, конфесійні, сексуально-орієнтаційні та інші сексуальні субкультури; 7) окремі елементи сексуальної культури й уся вона у цілому неподільно пов'язані із загальними соціокультурними явищами й змінюються разом з ними. У підсумку культура не просто забороняє чи дозволяє певні форми сексуальності, вона визначає їхню соціальну, етичну й естетичну цінність. Диференціювання сексуальних переживань і способів їх символізації – продукт тривалого історичного розвитку. Культура не лише регламентує, а й розрізняє нижчі та вищі аспекти сексуальності.

2. Гуманістична цивілізаційність права і його юридичних норм саме і полягає у тому, що воно охороняє людину, її статеву волю та статеву недоторканність, оберігає її від свавілля, робить свідомою соціальною істотою, котра здатна керувати своїми почуттями, поведінкою, вчинками і відповідати за них перед суспільством.

3. Сексуальну насильницьку злочинність можна розглядати як одну з функцій цивілізації, яка зосередила у собі найбільший соціальний негатив і відкрито суперечить нормам сучасного суспільства, чим водночас указує на його переваги.

1. Александров Ю.В., Гель А.П., Семаков Г.С. Криминология: Курс лекцій. – К.: МАУП, 2002. – 296 с.
2. Бачинин В.А. Антропосоциология аномативного поведения // Общественные науки и современность. – 2001. – № 3. – С. 62–73.
3. Бергер Б. Нуклеарная семья как первооснова цивилизации в исторической перспективе // Вестник Московского университета. – Серия 18: Социология и политология. – 2003. – № 3. – С. 93–100.
4. Волков Ю.Г. Социология. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2004. – 576 с.
5. Кон І.С. Вступ до сексології: Пер. з рос. / П.І.Пироженко. – К.: Либідь, 1991. – 304 с.
6. Микитчик О. Загальне і відмінне у філософському і юридичному розумінні злочину // Право України. – 2001. – №9. – С. 24–27.
7. Нікітін А. Вплив аномії на нормативну поведінку суспільства // Право України. – 2003. – № 9. – С. 44–47.
8. Омельченко І.Н., Сорокін О.В., Череватий В.В. Історія держави і права зарубіжних країн: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів освіти. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – 2000. – 136 с.
9. Паниотто В. Гипотеза о социальных механизмах возникновения моногамной половой любви // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2004. – № 1. – С. 163–170.
10. Савчук С.В. Юридична соціологія: Предмет та місце в системі юридичних наук. – Чернівці: Рута, 2003. – 240 с.
11. Синьокій О. Мотивація внутрішнього конфлікту сексуального злочинця // Психологія і суспільство. – 2005. – №1. – С. 99–103.
12. Синьокій О. Поняття і зміст насильницьких злочинів, які вчиняються на сексуальному підґрунті: системний аналіз проблеми // Психологія і суспільство. – 2006. – №2. – С. 141–147.
13. Синьокій О. Психологічні проблеми генезису мотивації сексуальної агресії // Психологія і суспільство. – 2005. – №2. – С. 130–135.
14. Синьокій О. Соціально-психологічне спричинення правового конфлікту особи сексуального насильника // Психологія і суспільство. – 2005. – №4. – С. 121–126.
15. Словник античної міфології / Уклад. І.Я. Козовик, О.Д. Пономарев; вступ. стаття А.О. Білецького; відп. ред. А.О. Білецький. – К.: Наук. думка, 1989. – 240 с.
16. Соціологія: Підручник / За ред. В.Г. Городяненка. – К.: Академія, 2002. – 560 с.
17. Енгельс Ф. Походження сім'ї, приватної власності і держави // К. Маркс і Ф. Енгельс: Твори. – К.: Політвид. Укр., 1964. – Т. 21. – С. 23–172.
18. Христенко В.Е. Психологія жертви: Учебное пособие. – Харьков: Консум, 2001. – 256 с.
19. Шипунова Т.В. Проблема синтеза теорий девиантности // Социологические исследования. – 2004. – № 12. – С. 103–113.